

MBI U SOKUTUITA TJI WA TJERWA

LEGAL ASSISTANCE CENTRE

Orutjero otjikwatjike?

Orutjero "oruraro/orukatuko ndwa kaendisiwa kehi yongaro yonqikizire,"

Orutjero karu heye okurareka akuyerike; nugwari wina ovitjitwa vyarwe katjondumba mbi ri motjio tjomara/oruraro.

Pe varwa kutja orutjero ndoovazu otjijitwa tjouraro rwokotjomasa poo kehi yomatandero, poo mongaro omundu kaañi ngwo pe ha ri nouyara wokuryandjera omuini.

Ovarumendu novanatje ovazandu wina ve tjerwa otjovakazendu.

Orukupo poo ongaro yomakarero wapamwe kaañi KA mbu
ri omuano wokuriyeura komarondora worutjero.

Orutjero notjiwondo otjikendise

Opo pe varwa otjorutjero ndoovazu pa kaendisiwa ongaro yorukatuko komuatje omuzandu poo omukazona ngu ri kehi yozombura 14, ndja kaendisiwa i omundu omunene pu ye nozombura ndatu nokombanda yanao – nandarire kutja kakotjomasa poo kehi yomatandero kaani.

Opo wina pe varwa otjongatukiro, indu tji pa kaendisiwa ongaro yorukatuko (nande he ri orutjero) komuatje omuzandu poo omukazona ngu ri kehi yozombura 16, ndja kaendisiwa i omundu omunene pu ye nozombura ndatu nokombanda yanao – nandarire kutja kakotjomasa poo kehi yomatandero kaani.

Omukato wozombura ndatu pokati, kongatukiro yosaneno ndji wa zikamisirwa kutja ovo ve rițizire pozongaro nde hi nokukara nomundu ngu ma tombo omukwao. Omitanda vyotjiwondo tjopopezu tji mavi kaendisa ovitjitwa vyorukatuko, kape panguka kutja pe na ngu ma tombo omukwao motjimbe tjokutja eye ngunda kee kura poo ke ya hora.

Ku mo sokukarondora orutjero

Tji wa tjerwa, hakahana okukarapota/okukarondora pOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje, poo poporise yopopozu na eñe. Ozonganda zOndjeverero yOvakazendu nOvanatje ze paturuka okuza mo-8 nga ko-5 yomapeta, Omandaha nga kOritjatano. Mozongurova poo mowikenda, twende koporise yopopezu. Oyo ondji mai ku hakaenisa kuna omuungure wOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje. Opo pa sokukara nomuungure wOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje “ngu ri kovitonge” pongoze oure wozoiri 24.

Tji u hi nakuyenena okuhakaena nOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje ningira omundu worive poporise e ku tware kotjipangero. Tji mave pandä, twende omuiní kotjipangero. Ohepero kutja ove u hakahane okutarewa i onganga. Hepura konganga kutja ove wa tjerwa.

Ove hakaena nOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje tjemanga tji mape sorwa.

Ove hakahana okukarapota kutja omukondonone wopOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje a woronganise ouhatoi/ovihonganone mbi mavi twara komakamburiro nomapanguriro womundu ngwe ku tjere. Ovhonganone ombi ri ondjivisiro noviña mbi mavi kaungurisiwa motjombanguriro okuraisa kutja ove wa tjerwa. Ovyo vi yenena okurira oviña mbi mavi hewa i ove novandu varwe, oviperendero, ozorapota zozonganga poo oviña vyarwe tjemuna ozombanda. Ovyo wina vi yenena okurira oviña tjemuna ozondjise poo orueyo rworutu omutjere mbye vye sa korutu rwoye.

Kutja ovhonganone mbi vi tjiziwe nawa:

- ▶ O roro okurikoha.
- ▶ O rihwikike ozombanda zarwe.
- ▶ O ḥunu oruveze pu pa kaendisirwa ondjiro ndjo.
- ▶ O roro okurya poo okunwa otjiña.

Omirari vyokukarapota otjiposa koporise kamipupu ko. Ove mo yenene okukaenda pamwe nepanga poo omuzamumwe woye ngu me ku pe oruvara. Ove mo yenene okuningira omuporise kutja me ku tware komuungure wonđunino yotjiwaña poo komuhuhumiňe.

OVANDU OVENGI MBE TJERWA
KAVE KARAPOTA KOPORISE.

Omapangero wohakahana

Ove vaza tjmanga pu mo munu ombango yomupange kombunda yorutjero kutja u hakahane okupangwa ngamwa pu wa hihamisiwa. Ihi ootjiña otjitenga okutjita.

Pe ya orutjero aru ku toorisা Ondwi yEhinga.

- ▶ Opo pe nomuti mbu rora okutjurura kutja o ha munu Ondwi yEhinga. Owo u tjiukwa otja oPEP. Owo u yenene okuungura tji wa nwinwa po tjmanga kombunda yorutjero. Okutja tji mape sorwa uta okunwa oPEP moure wozoiri 72 kombunda yorutjero poo komeho yozoiri ndo.
- ▶ Ove mo yenene okunwa oPEP oure womayuva 28.
- ▶ Otjipangero poo okirinika pu wa i tji tii hi nomiti mbya yenene, mai yenene okukupa otjipaki otjiute tjozopera zomayuva 3-7 ndu mo ngunda amo utu na zo. Ningira kutja u pewe otjipaki otjiute narire ku kwa kaweziva otjipaki okuura tjoure womayuva 28.

Orutjero maru yenene okukutoorisа omutjise warwe mbu tuurungira morukatuko.

- ▶ Pe nomiti vyarwe mbi henuna omahwangero womitjise mbi tuurungira morukatuko tjemuna otjikamwaha poo omutjise wehuri.
- ▶ Okokuwa okuhakahana okuuta okunwa omiti kombunda yorutjero.

Tji u ri omukazendu mape ya o kara moumba wokutumbaparekerwa morutjero.

- ▶ Pe nomuti mbu yenena okutjurura ouumbapare tji wa nwinwa po tjmanga. Omoti mbwi porumwe ku za 'opera yomuhuka – wokombunda yanao'.
- ▶ Pe nomihoko vivari vyopera yomuhuka – wokombunda yanao: Omuhoko umwe owopera imwe ndji u sokunwa moure wozoiri 72 zokombunda yorutjero. Ozomuhoko outjavari ozopera mbari ndu u sokunwa moure wozoiri 72 kombunda yorutjero.
- ▶ Kondja okutjiwa kutja ove wa pewa omuhoko une 'wopera yomuhuka – wokombunda yanao! Ozopera ndo tji ze ha nwinwe nawa, kamaaze ungura nawa. Pura onganga kutja ozopera ndo ngo ze nwe vi.

Zemburuka okupura onganga
kutja omiti mbyo mavi yenene
okukupa oungezeu.

Omayuya wokugaruka kombatero youveruke

Movivike nomieze vyokombunda yorutjero ove u sokuyaruka kombatero
youveruke ongongorere.

- ▶ Omayuva wokukatarewa rukwao maye tjangwa kotjikarata tjoye tjonasareta.
- ▶ Ohepero okusokutarewa Ondwi yEhinga nomitjise vyarwe mbi mavi yenene okuyetisiwa i orutjero, moruveze orupwe.
- ▶ Ove u sokutarewa ouṭumbapare nandarire kutja wa nu opera yomuhuka- wokombunda yanao.

Tji wa ḫumbaparere morutjero:

- ▶ Nu tji u ha nwine opera yomuhuka-wokombunda yanao poo oyo tji i ha yenene okuungura mepu roharive, mo yenene okuiparekisiwa kotjiveta.
- ▶ Nu tji mo vanga okuiparekisiwa raera konganga.
- ▶ Onganga mai ku kahururire omirari mbi kaendisiwa po.
- ▶ Ove mo yenene okutarewa i onganga oitjavari nokukakambura orutuu komupangure wotjombanguriro tjokehi.
- ▶ Ove mo yenene okuiparekwa kotjiveta kouṭumbapare mbwa pitire morutjero nandarire kutja ingwi omukatuke ke ya kamburwa poo ke ya etwa kotjombanguriro. Ove ko nakuhepa okuundja ombanguriro yotjiposa.
- ▶ Ove mo yenene okuiparekwa kotjiveta kouṭumbapare mbwa pitire morutjero nandarire kutja ko rapotere koporise. Nungwari imbo mape yandjerwa ndooavazu wa yandja omapu wongenēna kutja omena ratjike tji u ha karapotere.

Ouhatoi

Onganga mai ku tara kutja i mune ouhatoi woharive komunda womapangero. Onganga mai tara orutu rwoye aruhe, nga kotjinyo noviñepo vyoye imbi oviundikwa. Onganga mai ungrurisa ovihore okuwonga na vyo ngamwa oviña mbi mape ya avi sewa koruntu rwoye nokunyoçora kouñauña mozonyara na kozondjise zoye. Onganga wina mai yenene okukunana okavindu. Omatarero nga mape ya aye ku pe ekurungo, nungwari ohepero tjinene kutja onganga i woronganise vyo nu i tjange ngamwa mbi ri ohepero. Omatarero nga maye yenene okukambura oiri nohinga nga kozoiri mbari (1½ - 2h).

Ovandu mbu mave yenene okukara pomatarero nga, oyo ndji onganga ndji mai ku tara pamwe nonesa aveerike. Omuporise ngu ma konđonona otjiposa ke na ku heperwa po.

O roro okurikoha ngunda au hiya tarewa i onganga. Ove mo yenene okukoha ombindu poo ozombeba onganga nđu mai vanga okutara.

Mo yenene
okukerikoha onganga
tji ya mana okukutara.
Nu nda ozombanda zoye
zokehi nokombanda matu
sewa na zo. Ozo maze
yenene okuyandja ouhatoi
motjiposa tjourutjero.
Ozo mo kotorerwa
otjiposa tji tja
kapita.

Omuporise me ku ningire okuhepura mbya tjitwa. Ohepero okuhepura komuporise ouhandjauke nokuhina tji mo isa pehi. Omuporise me ku tjangururire omahonganona woye nawa pombapira. Tja mana mo sokukambura o rese poo o ningire omuporise kutja me ku resere. Tji wa zu mbo otji mo ningirwa kutja u saine / twe ko omunwe okuraisa kutja ehungi ndo ri ri nawa. Tji mo munu kutja ehungi ngunda kari ya pwa, ningira omuporise kutja ma weze ko ondijivisiro ndji mo mu pe nga tji ra pu nawanawa.

Ami me ku pura
omapuriro ohunga na mbya
tjitirwe po. Zira nawa noruveze.
Rora okundjiserekarera ngamwa mbi
mo zemburuka. Imbi ombi mavi
kwizike kutja omutjere ma
kapaterewe mondeko.

Omuporise omahonganona woye nge ye tjange mOtjiingirisa. Tji mo serekarere meraka rarwe ndi he ri Otjiingirisa, kwizika kutja avihe mbi wa hungire vi tjangururwe osema. Tji pe na pu mape pose omuano warwe omuporise tji me ku kotore meraka roye, pe kahurura oukahu ngunda au hiya twa omunwe kembo.

Omahonganona nga kove ngaye kamburirwe poṇa papeke pu pe hi nomundu warwe ngu ma zuu kutja mo tja vi.

Tje ri kutja ove ngunda u ri kehi yomihihamo omizeu poo u nomuhihamwatima ngandu ndi tji u hi nakuyenena okuserekarera ehungi roye komuporise moruveze rwatjimanga, ningira kutja u kotoke eyuva rarwe tji wa utu okurimuna nawa.

Ndoovazu omundu ngwi ngwe ku tjere u mu i, raera komuporise kutja eye ouñe nu mu tjiwasana vi.

Omuporise wina mu pa omana nopoña pu mave hakaenene novandu varwe mbu mave yenene okurira ozohatoi. Opo kape heye kutja omundu ngu sokurira ohatoi eye ngwi ngwe ku munu pamwe nomukutjere, nungwari porumwe ma rire omundu ngwa zuu kutja pa tjitwa tijke poo ku wa horora orutjero ndwo tjemanga kombunda yanao.

Ove mo vatere ovaporise okumuna ouhatoi indu tji we ve pe ozombanda nđu wa ri a wa zara tji wa tjerwa. Ozombanda nđo ngoo roro okukoha ngunda au hiya twara kovaporise. Ove yenena okutwaerera ozombanda zarwe ozongohoke koporise nđu mo kazarera ngo.

Ovaporise wina mave yenene okukara nondero yokuworonganisa
ngamwa ovija mbi norupe kuna orutjero, tjemuna oviyarwa
vyokombete poo oviumbe/ovihihamise mbya ungrisiwa.
Ovi ja vyosaneno ndjo ngavi mangwe mozombapira,
avi tuwa moplastika/monairona.

Ovaporise wina mave
yenene okuvanga
okukamuna poña
pu pa kaendisirwa
orutjero ndwo.
Okutja o roro
okukohorora poña
mbo ngunda au hiya
raisira ovaporise.

Ovaporise mape ya ave perende ngamwa pu wa hihamisiwa. Ove ngoo ḥohoni kako. Imbwı ouhatoi ounanđengu tjinene.

Ovaporise ngave ku hinde komuungure wonđunino yotjiwaña poo komuhuhumiñe warwe ove ku mo yenene okuhepura omuano mbu mo rimunu mourekoto womuinyo woye ohunga norutjero ndwo. Ove mo yenene okukara nomiano pekepeke vyotjimbi otjizeu. Porumwe mape ya o ha zeri okuhungira kuna omuhuhumiñe tjemanga ohunga norutjero, nungwari amo tjiwa kutja harukuru u sokuhungama pi.

Ondjemeno ohunga nomuano mbu mo tumbwa

- ▶ Ovaporise novapange va sere okukara nondjenda nokukutumba nawa tjamwaruveze.

- ▶ Ove tji mo munu kutja ko tumbirwe omuano mbu wa sere okutumbwa, poo ko perwe ondjivisiro ndji ri yo, ove karapote omundu ngwa tjiti nao.
- ▶ Ovaporise ovehe ve sokuripata omana wavo. Imbo pe vatera kutja u sore okumutjiwa tji u nondjemeno. Tji ve he ri patere omana, ve pura omana wavo. Tji mave pandà okukupa omana wavo, ove tji mo kayandja ondjemeno yoye kahandjaure kutja omuporise ngo wa sana pi nu u raise kutja oruveze ruñe ove tji wa ri poporise.

Ozondjemeno azehe ohunga novaungure vopOnganda yOndjeverero yOvakazendu nOvanatje ngai yandjwe ku:

Ongoze: 061-2093494 poo 061-2094111 (Omberoo yOrukondwa)

Okaendjezewa: 081-1289751

Ozondjemeno ohunga nomuporise poporise ngaze yandjwe mba:

NAMPOL Complaints & Discipline Division

Okumuna: The Commanding Officer (Omuyandjamaronga)

Ondendeko 3, pOmberoo Onene yOporise, Windhoek

Private Bag 12024, Ausspannplatz, Windhoek

Ongoze: 061-2093266 (okuhita ongarate) poo 209-3111 (okuhitira momutuurungise)

Ofaksa (Ohindamambo): 061-2093358

Ondjemeno ohunga novapange:

► *Ohunga nonganga:*

Registrar of Medical and Dental Council of Namibia

Private Bag 1338

Windhoek West

► *Ohunga nonesa:*

Registrar of Nursing Council of Namibia

Private Bag 1338

Windhoek West

Poo tona kOtjirata tjOuveruke nOnqunino yOtjiwaña: 061-245586

**ZEMBURUKA:
NGAMWA TJI TJA TJITWA
NOMUANO MBU TJA TJITWA,
ORUTJERO ONDJO YOMUTJERE.**

Ongwaye orutjero tji ru sokurapotwa

Pe hepa ombango/omeritjotjombiziro kutja u yenene okurapota orutjero. Omujere kamaa pewa omberero, tji u ha rapotere orutjero. Omujere me ri karere ouhaiya nu porumwe a katjera omundu warwe rukwao.

Oveta mai undike ourekoto woye otjomuhangaurwa i orutjero. Opendje noveta ozokurande, oratiyo noTV okupitisa ondjhivisiro ndji nomana woye.

Ehungi: Allison De Smet & Dianne Hubbard

Omutanaure: Angelika Tjočku

Omuperende: Nicky Marais

Omuty nomusebamise: Perri Caplan

Omunane woporojeka: Dianne Hubbard & Rachel Coomer

Onganda onduruke: John Meintert Printing (Pty) Ltd

Otjisute: Dutch Ministry of Home Affairs, MDG3 Fund

Onganda ombitise: Gender Research & Advocacy Project

Legal Assistance Centre, 2010

Okambo nga make yenene okutjita oviherengururwa vyokuhongera ko, ndoovazu omburo ndjo mai raisiwa ku ya zu.